

Franz Irsigler - Arnold Lassotta, Bettler und Gaukler, Dirnen und Henker. Randgruppen und Aussenseiter in Köln 1300-1600, Graven Verlag Köln 1984, 320 str.

Známý historik hospodářských a sociálních dějin středověkého Kolína nad Rýnem F. Irsigler spojil se s badatelem mladší generace, zaměřeným na problematiku středověkého chudinství, k napsání knihy o neplnoprávných a opovrhovaných členech komunity významného obchodního města. Jejich kniha může sloužit jako příklad vyvrátě syntézy, která se s vědomím trvalé aktuálnosti tématu obrací k širším vrstvám čtenářů, aniž by přitom slevila z odborné náročnosti a objektivnosti. Autoři konfrontují pohledy dobových normálů s řečí kronik a pamětí, základem práce je pak důkladná znalost listinného i kodikologického materiálu z Historického archivu města Kolína. Soustavně zpracovány byly zejména rozsáhlé knihovní řady městského chudinského úřadu, radní protokoly a řada svazků normativních, správních a soudních akt, celkem více než stovka rukopisů a velký soubor listin. Vzhledem k jisté "módnosti" tématu mohli se autoři opřít též o rozsáhlou literaturu.¹

Kniha je rozdělena do deseti tematických kapitol. Prvá je věnována žebrákům a tulákům, druhá nemocným leprou, další duševně chorým, poté následuje kapitola o lázních, lázeňských a barbířích, kapitola o kejklířích a potulných komediantech, kapitola o kouzelnících a věštkyních, pasáž věnovaná cikánům, rozsáhlá kapitola studuje problematiku prostituce a knihu uzavírá oddíl věnovaný katovi a jeho pacholkům a problematice poprav. Způsob, jakým autoři seznamují čtenáře s tématem, připomíná v nejlepším smyslu Z. Wintra. Dokonalá znalost problematiky a schopnost hutného shrnutí výsledků vlastních analýz i literatury umožnila autorům stručně sumovat hlavní problémy každé kapitoly, resp. jejích podkapitol, a demonstrovat platnost obecnějších tezí na promyšleně volených příkladech z pramenů. Dobová svědectví nechávají autoři promlouvat původním jazykem, jen neznámé pojmy vysvětlují moderní němčinou. Kniha, vybavená bohatým odkazovým aparátem, tak dokázala udržet pozornost laického i odborného čtenáře. Pramenná svědectví neslouží přitom jako pouhá efektní ilustrace textu. O tom, že nejsou vybrána náhodně, svědčí bohatý komentář, který na základě dalších pramenů objasňuje pozadí dané události i postoj tvůrce pramenného svědectví.

Na rozdíl od Wintra kladou autoři velký důraz na proměnlivost popisovaných historických jevů v průběhu tří sledovaných staletí. Mentalita lidí 14. věku se výrazně lišila od představ kolínských obyvatel druhé poloviny 16. století, odlišné byly i normativní úpravy života na okraji městské společnosti. Zřejmý byl trend k menší toleranci a ke snaze o utužení pořádku ve městě. Tyto posuny lze sledovat dobře zejména v 16. století, nejen díky bohatší pramenné základně. Zvláště po prosazení se protireformace můžeme pozorovat velmi intenzivní úsilí o redukci lumpenproletariátu a jeho podřízení soustavnému doзору. Středověká tolerance vůči žebrákům, poutníkům, kejklířům či prostitutkám jako integrální, byť i méněcenné složce městské společnosti mizí, komunita řádných usdlých občanů se stále více uzavírá a "služby" bezcetných se, alespoň pro veřejnost, trpí spíše s ohledem na početné návštěvníky města.

V tomto směru se arcibiskupský Kolín radikálně lišil např. od otevřenějšího a tolerantnějšího Norimberka.

S ohledem na právní historii jsou nejzajímavější dvě poslední kapitoly. Kolínský nevěstinec je nejstarší prameny doložená instituce tohoto typu v Německu. Čtyřicetitisícové velkoměsto ovšem nutně potřebovalo též prostituci pouliční, stejně jako služby kuplířek, obstarávajících nej kvalitnější pracovníce v této oblasti. Autoři sledují sociální i místní původ, životní i pracovní podmínky prostitutek, zjišťují výši jejich výdělků a charakterizují jejich pracovněprávní i finanční vazby ke kuplířkám a katovi. Pokoušejí se též zjistit, jaké měly alespoň čelné prostitutky šance ke vzestupu mezi "slušné" obyvatele města. Prostitutky, zvláště jejich nejnižší sorta, pracující v městském nevěstinci, se musely o svůj výdělek pilně přičiňovat. Přesto byla jejich úroveň příjmů ve srovnání s výdělky služek nebo zemědělských dělnic poměrně atraktivní. Toto konstatování má značnou váhu, uvědomíme-li si jak velké množství žen žilo v městě ve volných a dočasných svazcích s vojáky nebo s muži z nemajetných vrstev - řádně sezdána byla v Kolíně 15. století necelá třetina obyvatel.

O existenci profesionálního kata mlčí kolínské prameny až přes polovinu 14. století. (V Augsburku je kat doložen r. 1276, v Lübecku a Brunshweigu po r. 1300). Snad tuto činnost zastával soudní dráb a posel, který i v 15. století kata příležitostně zastupoval. Kat nebyl ovšem úředníkem městským. Podléhal kolínskému arcibiskupovi (kurfiřtovi), resp. jeho náměstkovi (Greve). Tím byl ovšem kolínský měšťan, stejně jako jimi byli předsedci kolínského arcibiskupského soudu. Od prvního výskytu v pramenech pojí se s katem znamení odióznosti a zároveň prestiž magického léčitele. Tyto charakteristiky sílí v průběhu 15. století. Oba jmenované momenty působily na současníky tak sugestivně, že v pramenech není kat nikdy označován jménem, vždy jen přezdívkou svého úřadu. Katova práva, příjmy a povinnosti definovala kodifikace z r. 1435. Podle ní mj. kolínský kat pracoval pro celý kolínský soudní okrsek, jehož města mu poskytovala pravidelný naturální i peněžní plat a z každé exekuce vyplácela nadto zlaták. Základ katovských příjmů představovaly ovšem dávky placené kolínskými a předměstskými prostitutkami.

Zvláštní pozornost věnují autoři popravě jako veřejnému představení plnému symboliky.² Upozorňují, že vlastní exekuce představovala v tvrdé životní praxi sledovaných staletí pouze extrémní formu úmrtí. Výjimečnost tomuto aktu propůjčoval ceremoniál spojený s popravou. Zvláště hromadné exekuce politického charakteru nebo popravy významných osobností městského života (např. po kolínské "revoluci" r. 1513) se měnily ve výpravnou a pečlivě režírovanou lidovou slavnost, která měla posloužit k odreagování a usměrnění zájmu lidových vrstev.

Podrobně je probírána technická stránka exekucí, jejich velká náročnost na kvalifikaci a fyzickou i psychickou trénovanost kata.³ Autoři dokládají, že pod zorným úhlem bezchybnosti vlastního výkonu měnilo se privilegium patriciů, být pro politické delikty stínán počestným městským úředníkem "mečonošem", v bolestnou nevýhodu. Stručnou pozornost věnují autoři tortuře a končí pasáží o katových pacholecích, pohodných, čističích stok.

Fenomén, který si v recenzi zaslouží alespoň zmínku, je rozsáhlá a zdařilá ilustrační výbava knihy, čítající na 70 vyobrazení. Jsou tu publikovány výřezy a detaily z iluminací středověkých rukopisů, z deskotisků 15. století i z grafik 16. a 17. století,

prezentovány jsou četné písařské malůvky z okrajů listů soudních knih, dále pečeti, muzejní exponáty atd.

Autoři uzavírají knihu konstatováním, že jim nešlo o pouhé vylíčení barvitě každodennosti "exotických" jevů a profesí minulosti, nýbrž o co možná všestrannou charakteristiku hlavních sociálně-profesních skupin, žijících na okraji městské společnosti na přelomu středověku a novověku. Chtěli charakterizovat společensky významnou, byť opovrhovanou vrstvu, která v proměnné podobě představuje vždy znovu aktuální problém i pro moderní společnost.

Poznámky:

- 1 Uveďme alespoň DANCKERT, W.: *Unehrliche Berufe. Die verfeimten Leute*, Bern - München 1963, FISCHER, T.: *Städtische Armut und Armenfürsorge im 15. und 16. Jahrhundert. Sozialgeschichtliche Untersuchungen am Beispiel der Städte Basel, Freiburg i. Br. und Strassburg*, Göttingen 1979 a MOLAT, M.: *Die Armen in Mittelalter*, München 1984.
- 2 Srovnej VAN R. DÜLMEN,; Das Schauspiel des Todes. Hinrichtungsrituale in der frühen Neuzeit, in: VAN R. DÜLMEN - SCHINDLER, N. (Hrsg.): *Volkskultur. Zur Wiederentdeckung des vergessenen Alltags (16.-20. Jahrhundert)*, Frankfurt a. M. 1984, s. 203-245.
- 3 Zde se autoři opírají zvláště o práci HELFER, CH.: *Henker-Studien*, Archiv f. Kulturgeschichte 46, 1971, s. 334-359, 47.1972, s. 96-117.

© Jiří Pešek, 1991